

ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРОСТОРОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ НА ОСНОВІ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ПОЛЮСІВ ЗРОСТАННЯ

Підгрушний Г.П.

Інститут географії НАН України

Просторова організація господарства і розселення країни повинна оптимально сприяти її ефективному, інноваційному розвитку на демократичних засадах. Досягнення цієї мети в сучасних умовах можливе лише на основі формування просторового базису децентралізації, нівелювання територіальних диспропорцій та розвитку мережевого суспільства.

Очевидно, що така модель просторової організації суспільства має ґрунтуватись на концепції формування збалансованої системи полюсів соціально-економічного розвитку. Ця концепція має особливе значення для практики просторового планування, оскільки забезпечує теоретико-методологічне підґрунтя для прийняття проектних рішень щодо ключових проблем просторового розвитку – визначення перспективних центрів розвитку господарства регіонів, «фокусних точок» вкладання інвестицій, формування полюсів, осей та ареалів зростання, здатних забезпечити збалансований просторовий розвиток держави.

Такий розвиток забезпечується в результаті формування збалансованої за ієрархічним принципом системи полюсів зростання, здатної стимулювати та підтримувати соціально-економічний розвиток територіальних таксонів усіх рівнів – від локального до загальнонаціонального. За своєю суттю ідея оптимізації просторової організації суспільства на основі формування збалансованої системи полюсів соціально-економічного розвитку відповідає основним положенням концепції поліцентризму в територіальному розвитку, доповнює та поглиблює їх.

Дослідження системи полюсів соціально-економічного зростання, особливостей її формування та збалансованості ґрунтується на аналізі параметрів розвитку центрів соціально-економічної активності країни, що перебувають в ієрархічній супідрядності. Доцільним при цьому є використання індикативних показників, що відображають найсуттєвіші сторони соціального та економічного розвитку окремих поселень країни. Серед таких показників слід назвати динаміку чисельності населення, його міграційну та господарська активність, інвестиційну привабливість тощо. Саме ці показники прямо чи опосередковано відображають різні аспекти соціально-економічного розвитку поселень, його динамізм, наявність мультиплікативних ефектів, активність зовнішніх функцій тощо.

На основі ранжування рядів індикативних показників для господарських центрів України була встановлена середня бальна оцінка. Її максимальне значення свідчить про наявність у центрі основних ознак полюсу соціально-економічного розвитку; мінімальне – про їх відсутність, а від так і про

недостатні можливості для перетворення центру у полюс розвитку. Така бальна оцінка та поєднаний аналіз індикативних показників дозволив здійснити групування центрів соціально-економічної активності країни за можливостями їх трансформації у полюси зростання. Умовно були виділені такі їх групи: 1. Сформовані полюси соціально-економічного розвитку; 2. Полюси розвитку, що формуються; 3. Центри соціально-економічної активності, що мають передумови для трансформації у полюси зростання; 4. Центри соціально-економічної активності з недостатніми можливостями для трансформації у полюси зростання.

Дослідження показало, що система полюсів соціально-економічного розвитку країни по суті є розбалансованою і фактично несформованою. В країні відсутній повноцінний «каркас» опорних центрів (полюсів чи ядер розвитку), який був би здатним забезпечувати, стимулювати та підтримувати територіально рівномірний, збалансований розвиток держави.

На сьогоднішній день в Україні до числа більш менш сформованих полюсів соціально-економічного розвитку можна віднести лише чотири її міжрегіональних центри – Київ, Харків, Дніпро та Одесу. Львів як міжрегіональний центр являє собою полюс зростання, що активно формується. До початку російської інтервенції у 2014 р. до цієї групи належав і Донецьк.

Ще два полюси розвитку України – Бровари та Бориспіль знаходяться у межах Київського метрополісного регіону. Разом з іншими перспективними полюсами – Ірпенем, Обуховим, Вишневим вони формують поки що єдиний в країні регіон соціально-економічного зростання. При цьому слід відзначити, що найбільш динамічним серед усіх полюсів розвитку є Київ.

Проблема формування системи полюсів зростання набуває особливої актуальності у зв'язку з проведенням адміністративно-територіальної реформи в Україні. Ситуація, яка склалася сьогодні в країні засвідчила, що із 140 перспективних центрів районів та регіонів лише 7 є сформованими полюсами соціально-економічного розвитку; 17 – полюсами, що активно формуються; 52 – центрами соціально-економічної активності, що мають передумови для трансформації у полюси зростання; 64 – центри соціально-економічної активності із недостатніми можливостями для трансформації у полюси зростання.

Ситуація, що склалась створює серйозні виклики та загрози щодо можливостей ефективної реалізації адміністративно-територіальної реформи в державі та зумовлює необхідність розробки системи заходів спрямованих на трансформацію центрів соціально-економічної активності у полюси зростання та формування їх збалансованої системи.

Серед конкретних заходів, покликаних забезпечити трансформацію центрів соціально-економічної активності в полюси зростання перед усім слід назвати: 1. Реіндустріалізацію міст на новій технічній та технологічній основі, характерній для п'ятого та шостого технологічних укладів та постіндустріального етапу суспільного розвитку. Ключову роль при цьому мають відіграти індустріальні та технологічні парки; 2. Кластеризація економіки міст на основі комплексного використання наявних на території

умов та ресурсів. Мова, перед усім іде про глибоку переробку місцевої сільськогосподарської, будівельної, лісової та іншої сировини. Важливе значення має також і створення локальних економічних кластерів легкої промисловості, металообробки тощо; 3. Розвиток в містах позаіндустріальних видів економічної діяльності і перед усім туризму та рекреації, логістики, виставкової діяльності, що характеризуються потужним пропульсивним ефектом; 4. Широке використання в містах матеріальних (пам'ятки історії та культури, сакральні об'єкти тощо) та нематеріальних (бренд території, креативна та ділова активність населення тощо) активів, здатних створювати ефекти мультиплікатора.

МЕТОДИКА КОМПЛЕКСНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ЗРУШЕНЬ У СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

Марущинець А.В

Інститут географії НАН України

Однією із ключових проблем розвитку територіальної організації господарства України є формування раціональної спеціалізації сільськогосподарського виробництва, яка визначається комплексом динамічних чинників. Провідну роль серед них відіграє динаміка кон'юнктури ринків сільськогосподарської продукції, впровадження у виробництво інноваційних агротехнологій, продуктивних сортів рослин та порід тварин, зміни в організації сільськогосподарського виробництва тощо. В залежності від характеру та інтенсивності впливу цих чинників, їх поєднання в межах окремих територій відбуваються певні зрушення в сільськогосподарській спеціалізації. Ці трансформації можуть мати як суспільно ефективний так і деструктивний характер. Отже, проблема дослідження змін спеціалізації сільського господарства, виявлення трендів його розвитку в регіонах України в сучасних умовах набуває особливого значення. Цьому питанню в усі періоди приділялася значна увага як в економічних, так і суспільних науках. Специфіка сучасного етапу реформування економіки та соціальної сфери потребує пошуку нових та адекватних методів дослідження спеціалізації та її змін.

Як показує аналіз наукової літератури, для визначення територіальної спеціалізації сільського господарства використовуються різні методичні підходи. Найпоширенішою є розроблена І.Ф. Мукомелем методика, яка включає кілька етапів визначення типу спеціалізації сільського господарства території за провідними галузями [1]. О.Г. Топчієв пропонує метод середньогалузевого відсотка згідно з яким галузь є спеціалізуючою, якщо її частка перевищує середньогалузеву [2]. М.Д. Пістун запропонував визначати спеціалізацію сільського господарства за індексом локалізації [3]. П.О. Сухий використовував метод приведенного показника «зернова одиниця», який давав змогу перевести усі види продукції через відповідну систему коефіцієнтів до